

PETRUȚA TEAMPĂU

„FEMEIA – CONSTRUCTORUL UNEI VIEȚI NOI
ȘI MAMĂ DE CONSTRUCTORI”.

CORP, GEN ȘI IDEOLOGIE ÎN PROPAGANDA COMUNISTĂ A ANILOR '70

Acest studiu își propune să investigheze, cu mijloacele analizei de discurs, modul în care se conturează ideologia de gen în propaganda comunistă din România anilor '70, pe fundalul a ceea ce s-a numit generic „emanciparea femeii”, și, în strânsă legătură cu ideologia de gen, reprezentările corporale și rolul lor în crearea „omului nou”, arhetipul subiectului comunist cu trăsături morale și comportamentale novatoare, dar, la urma urmei, corporal (*embodied*).

Am folosit ca material de studiu publicații ale propagandei comuniste referitoare la acest fenomen, tocmai pentru a putea contura mai clar și specific cadrele discursului oficial. Cu precădere în cursul deceniului opt, publicațiile “feministe” se succed, abordând teme “de actualitate”: în 1973, Vasile Constatin scrie despre *Principiile morale ale socialismului în relațiile de familie*, un an mai târziu editându-se traducerea din franceză a cărții Mathildei Niel, *Drama eliberării femeii*, cu o prefață generoasă a traducătoarei, Ecaterina Oproiu, operând o „traducere” secundară a conceptelor și ideilor din volum, în termenii problemelor și intereselor socialismului românesc.

În 1975 se publică volumul Anei Gluvacov, *Afirmarea femeii în viața societății. Dimensiuni și semnificații în România* și cel al Anetei Spornic (la Editura Academiei Republicii Socialiste România) *Utilizarea eficientă a resurselor de muncă feminine în România*. În 1977, Ecaterina Deliman publică volumul *Femeia, personalitate politică în societatea noastră socialistă*, iar doi ani mai târziu vede lumina tiparului cartea Stanei Buzatu, *Condiția femeii, dimensiune a progresului contemporan*. Totul culminează în 1980, când N. Ceaușescu publică la Editura Politică un volum dedicat exclusiv problemei femeii, ca o recunoaștere a importanței acesteia, sub titlul *Creșterea rolului femeii în viața economică și social-politică a României socialiste*.

În 1977¹ se publică, tot la Editura Politică, ediția “revăzută și completată” a *Cărții fetelor*, un pseudo-compendiu cu rol vădit educativ, care-și propune să răspundă întrebărilor tinerelor fete cu privire la probleme considerate specifice vârstei, încercând o abordare modernă, într-o tonalitate relaxată, fără să renunțe însă pe alocuri la accentele moralizatoare. Nume precum Ecaterina Oproiu, Vartan Arachelian, Zoe Dumitrescu-Buşulenga, sociologi și psihologi cunoscuți dezbat diverse problematici, cu scopul declarat de a aduce “o modestă contribuție la modelarea conștiințelor fragede ale tinerilor”. Volumul s-a bucurat de succes, deși încerca să-și mascheze intențiile educative sub aparența unei jovialități și prospețimi a subiectelor abordate și a tonalității de adresare.

Am considerat toate aceste materiale extrem de utile pentru înțelegerea cadrelor de construire a demersului educativ în epocă în acord cu principiile foarte stricte ale noii “morale comuniste”².

De asemenea, producțiile “feministe” ale epocii sunt extrem de relevante pentru înțelegerea modurilor în care a fost construită discursiv “emanciparea femeilor”. Asocierea feminismului cu socialismul maschează un fals parteneriat. Discursul pseudo-feminist al deceniului opt nu face decât să preia selectiv concepții și idei ale feminismului occidental, epurându-le de orice semnificație nefastă. Criteriul selecției este, desigur, cel al utilității acestor idei pentru justificarea și susținerea proiectului emancipator al socialismului. Se operează astfel o deturnare a sensului primar a ceea ce semnifică “eliberarea femeilor” în vocea occidentală. Prin lentila marxismului “oficial”, condiția inferioară a femeii este încapsulată într-un anumit context socio-politic, în care esențiale sunt relațiile de producție, nu cele dintre sexe. Prin urmare, eliberarea femeii trebuie să fie una politică și socială, nicidecum biologică și sexuală. În plus, această eliberare nu este un scop în sine, ci este privită drept un corolar al prefacerilor generale care vor pune bazele unei noi orânduiri. (Nu întâmplător, majoritatea acestor volume apar la Editura Politică).

În pofida unui discurs demagogic, găunos, care pervertește valorile și ideologia genuin feministe, politicile socialiste care s-au justificat sub titulatura de „emancipatoare”, favorizând

¹ Tot la Editura Politică apare în 1982 *Cartea băieților* (coordonator Nicolae Tue), ediția a II-a, revăzută.

² Abundența publicațiilor de acest tip mai cu seamă în intervalul 1970-1980 apare destul de limpede drept parte a unei campanii propagandistice, ilustrată de o politică editorială, de “educare” a tineretului “în spiritul” noilor valori și norme. Nu este lipsit de importanță, cred, că această campanie, care își propune explicit să modeleze tineretul, de la însușirea valorilor și eticii comuniste, până la alegerea unei meserii și întemeierea unei familii, coincide cu adolescența generației de așa-numiți “decreței”.

femeile, au avut un impact real deosebit de grav asupra existenței cotidiene a acestora. O introspecție în sfera acestor experiențe este extrem de utilă pentru înțelegerea modului în care ele se conturează la limita discursurilor oficiale propagandistice, dar integrând și internalizând în bună măsură prescripțiile acestora.

Dar, în același timp, viața cotidiană a subiecților comuniști a fost de asemenea rezultatul unor tentative de „negociere” a sensurilor și limitelor acestor prescripții, în sensul acelei atitudini duplicitar-complice pe care o teoretizează Kligman³. Desigur, „negocierea” sensurilor și semnificațiilor nu a fost întotdeauna posibilă, cu consecințe dintre cele mai grave pentru individ. Dar merită investigate acele instanțe unde acest lucru a fost posibil, în ce mod și cu ce urmări.

Emanciparea femeilor nu a fost decât instrumentul prin care s-a realizat pe de o parte, diluarea ordinii anterioare, pe de alta construirea și consolidarea noii societăți socialiste. Această „emancipare” s-a instituit, inevitabil, prin restructurarea ordinii și a rolurilor de gen tradiționale. „Socialismul a reconfigurat, în mod vizibil, rolurile bărbatului și ale femeii în gospodărie. Se poate spune că a desfăcut nucleul familiei, că a socializat elemente semnificative ale reproducerii, chiar dacă a lăsat restul responsabilităților pe seama femeilor, și a uzurpat anumite funcții și răspunderi patriarhale, modificând astfel relația dintre sfera „domestică” și cea „publică”, ambele bazate pe diferența de gen”⁴.

În fapt, apropiindu-și prerogative aferente genului masculin, statul a subminat forța patriarhatului masculin privat, procedând la o omogenizare a rolurilor de gen (rolurile de sex, cel puțin în cazul femeilor, au fost revalorizate și întărite!) și la diluarea noțiunii de gen în favoarea unei noțiuni a „cetățeanului comunist” a-genizat. „Rolurile de gen erau nu doar reconfigurate: în multe politici socialiste se întrezărește o intenție de a omogeniza treptat întreaga „familie zadruga” sub înțeleapta conducere patriarhală a partidului. Membrii societății trebuiau să formeze o fraternitate omogenă, legată de partidul „tată” de deasupra lor; diferențele, precum acelea dintre masculin și feminin, trebuiau să fie șterse în cadrul unui nou set de discriminări – între membrii buni și membrii răi ai partidului, sau între membrii de partid

³ Kligman Gail, *Politica duplicității. Controlul reproducerii în România lui Ceaușescu*, București: Humanitas, 2000.

⁴ Verdery Katherine, „De la statul-părinte la patriarhii familiari: genul și națiunea în Europa Răsăriteană contemporană”, în *Socialismul. Ce a fost și ce urmează*, Iași: Institutul European, 2003, pag. 117.

și ceilalți – în timp ce de la femei se aștepta, ca de la bărbați, să „militeze” pentru construirea societății socialiste și să fie „eroine” ale muncii socialiste”⁵.

Dar, după cum am subliniat deja, această omogenizare s-a aplicat doar rolurilor de gen (femeile puteau – și erau chiar încurajate –, cel puțin discursiv, să concureze bărbații în cele mai grele meserii și prerogative publice), în timp ce rolurile de sex au fost consolidate. Emanciparea feminină „agresivă” este mai degrabă specifică primei perioade, de disoluție a ordinii tradiționale burgheze. Ulterior, pe măsură ce necesitățile și imperatiivele noului regim se conturau, această emancipare a fost și mai precis pusă în slujba acestuia, iar rolul de sex feminin a fost circumscris - aproape – exclusiv în termenii reproducerii (biologice și sociale). „Discursul socialist producător de bărbați și femei ca subiecți sociali omogeni a promis să asigure o cetățenie neutră sub raportul genului, legiferând drepturi egale. Însă în același timp, politica pronatalistă și practicile paternaliste ale statului, funcționând și prin moștenirea regimurilor de gen tradiționale, au genizat cetățenia într-un mod inegal (au avut un impact diferit asupra femeilor și bărbaților, au reprodus diferențele de gen și au legitimat inegalitățile produse prin diverse mecanisme economice și culturale)”⁶.

Intrată mai târziu în perimetrul îndatoririlor sociale ale femeilor, maternitatea era codată discursiv în termeni împrumutați din limbajul „producției”: „Chiar și atunci când descriau maternitatea ca fiind misiunea supremă a femeilor, de exemplu, cuvântările lui Ceaușescu și ale altora o prezentau în același timp ca pe o «meserie» care necesita o «calificare»: această utilizare a unor termeni luați din industrie ajută la egalizarea formelor de muncă «masculine» și «feminine»”⁷.

Terminologia de factură industrială (în exemplul de mai jos, metafora construcției) se dovedește de efect în descrierea noii conjuncturi și a noilor roluri feminine, chiar și atunci când printre rânduri se citește recunoașterea unei stări de fapt mai degrabă dezavantajoase pentru femei:

[Femeia] este, ea a devenit constructorul unei vieți noi. Dar o femeie nu este numai ceea ce a devenit azi, când a fost declarată egală. Ea este, ea rămâne în continuare și ceea ce a fost de-a lungul veacurilor, când era inegală, adică ea este și soție, și tradiționalul ei simț de soție îi cere ca, pe lângă constructorul vieții în general, să fie și constructorul – principalul constructor

⁵ *Ibidem*, pag. 117.

⁶ Magyari-Vincze Enikő, *Diferența care contează. Diversitatea social-culturală prin lentila antropologiei feministe*, Cluj: Editura Fundației Desire, 2002, pag. 180.

⁷ Verdery Katherine, *op. cit.*, pag. 117-8.

– al vieții de familie. Ea, femeia, nu este însă numai constructor, ci și mamă de constructori. Ea naște pe viitorii stăpâni ai acestei țări. Îi veghează în nopțile când le cresc dinții, îi crește, îi învață ce înseamnă cuvântul „tată”, și cuvântul „mamă”, și cuvântul „țară”, și cuvintele „țara mea”⁸.

Emanciparea femeii – retorică și realitate

După cum am văzut, emanciparea femeilor, unul dintre punctele cheie ale proiectului reformator și modernizator al socialismului, a fost un instrument eficace pentru scopurile și interesele regimului. După ce a facilitat, într-o primă fază, disoluția ordinii anterioare, emanciparea femeilor – codificată drept îndatorire maternă - a fost explicit subsumată priorității de reproducere a populației muncitoare, constructoare a socialismului „multilateral dezvoltat”.

Anii '70-'80 au fost martorii efervescentei ideilor „feministe” în propaganda și discursurile oficiale. (Am menționat, deja, câteva din producțiile semnificative ale epocii). Dar, în spatele aparenței emancipării și propagării unor idei genuin feministe (chiar dacă se citeau și se citau intensiv feministe occidentale), ideile promovate erau „epurate” de orice fel de „decadentisme” occidentale (printre care sexualitatea și libertatea sexuală), care erau aspru criticate. Tot ceea ce se accepta și se afirma era în deplin acord cu tezele și ideile comuniste oficiale, susținându-le și întărindu-le.

Problemele „feminismului” socialist erau permanent puse în scenă în opoziție cu acest decadentism occidental, înfierat cu maximă asprime cu orice ocazie, și care pervertește, desigur, și idealurile feministe. Eliberarea sexuală este privită drept o abatere gravă de la adevăratele chestiuni (lupta de clasă) care încadrează și determină problema femeii, fiind doar un exponent al „putreziciunii” orânduirii capitaliste. Această ipostază a sexualității este incompatibilă cu idealurile socialiste și cu imperativele morale și comportamentale ale „omului nou”, a cărui energie se sublimează în participarea politică și socială, și nu în cea intimă.

Prin urmare, ideologia burgheză care construiește modelul normativ al femeii gospodine exercită o influență în general negativă asupra „procesului de formare a conștiinței revoluționare, înaintate a maselor largi de femei, cu deosebire asupra acelor care aparțin claselor sociale mijlocii. Asemenea concepții urmăresc atenuarea, aplanarea contradicțiilor

⁸

Ecaterina Oproiu, în *Cartea fetelor*, București: Editura Politică, 1977, pag. 79.

sociale reale, canalizând preocupările femeilor către problematica sexualității – a libertății sexuale -, într-un cuvânt, către sferele biologicului, substituind cu măiestrie socialul prin biologic și, pe acest temelie, alimentându-se și faimosul «război al sexelor»⁹. Desigur, adevăratul război este cel al claselor, nu al sexelor; problema este una socială, nu biologică.

Ideea de bază a producțiilor „feministe” sau preocupate de „problema femeii” în epocă era aceea că „condiția femeii într-o societate este determinată în mod hotărâtor de caracterul relațiilor de producție dominante”¹⁰. O fericită îmbinare și determinare mutuală a ideilor „feministe” și marxiste. Prin urmare, „cheia de boltă a demersului concret în problema feminină rămâne schimbarea structurală a mecanismelor vechii ordini economice și politice”¹¹.

Mai mult decât atât, problema femeii și problema marxistă erau de o asemenea manieră îngemănate încât prima nu era posibilă fără soluționarea celeilalte; ba chiar, această soluționare implica cu necesitate conturarea cadrului (singurul posibil) care facilita rezolvarea problemei feminine. „Se produce astfel o înlănțuire de natură legică și logică a unor mutații sociale: emanciparea femeii înseamnă asigurarea unei depline egalități, iar ea, la rândul ei, devine posibilă și se realizează prin emanciparea multilaterală, inclusiv spirituală a întregii societăți”¹².

Rezultă de aici că „emanciparea femeii este o problemă de ordin social a întregii societăți”, care „se delimitează categoric de optici filantropice sau pesimiste dominante în secolul trecut, concepții proprii și azi ideologiei burgheze, evidențiindu-se în acest fel caracterul realist-științific al formulării și soluționării problemei rolului femeii ca parte integrantă a politicii partidului de făurire a noii orânduiri”¹³.

Acest caracter „realist-științific” rezidă, desigur, în încorporarea ingredientelor marxiste în soluționarea „problemei femeii”: „în analizele statutului și rolului social al femeii nu se poate neglija sau abandona principiul de clasă, deoarece problema femeii are o natură prin excelență socială, și nu biologică”¹⁴. Mai mult decât atât, „problema eliberării femeii”¹⁵ –

⁹ Deliman Ecaterina (1977) *Femeia, personalitate politică în societatea noastră socialistă*, București: Editura Politică, 1977, pag. 20-1.

¹⁰ Spornic Aneta, *Utilizarea eficientă a resurselor de muncă feminine în România*, București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1975, pag. 13.

¹¹ Buzatu Stana, *Condiția femeii, dimensiune a progresului contemporan*, București: Editura Politică, 1979, pag. 377.

¹² Deliman Ecaterina *op. cit.*, pag. 12.

¹³ *Ibidem*, pag. 13.

¹⁴ *Ibidem*, pag. 19.

componentă organică a eliberării ființei umane – este a societății ca totalitate și se înfăptuiește de către ea prin antrenarea tuturor membrilor săi la regândirea și recrearea condiției ontologice a omului”¹⁶.

„Regândirea și recrearea condiției ontologice a omului” ca proiect colectiv al societății socialiste s-a redus, de cele mai multe ori, la negarea identității de gen în favoarea unei identități uni-sex a individului implicat plenar în noile prefaceri, fenomen având ca finalitate declarată o omogenizare a subiecților comuniști. „Raționalitatea socialistă, în care recunoaștem principiul existenței noastre, demonstrează că socialismului îi este proprie o personalitate creatoare *de un gen deosebit*” (s.m.). Aceasta pentru că masculinizarea ca model comportamental „recomandat ca instrument de eliberare a femeii de toată povara situației sale social-politice anterioare, în ultimă instanță este un procedeu dezumanizant”¹⁷. „Dacă vorbim de crearea condițiilor de deplină egalitate între sexe, aceasta înseamnă că trebuie să-i tratăm pe toți oamenii nu ca bărbați și femei, ci în calitatea lor de membri de partid, de cetățeni, pe care îi judecăm exclusiv după munca pe care o depun”, spune Ceaușescu la Plenara CC al PCR din 18-19 iunie 1973¹⁸.

Éva Fodor, care își propune o investigație a „genului” subiectului comunist teoretizat de ideologia oficială, în cazul socialismului de stat maghiar, susține că societățile socialiste est-europene „au înlocuit conceptul de individ rațional cu cel de subiect comunist, o persoană a cărei participare politică era întemeiată nu pe raționalitatea sa și pe posesiunea propriului corp, ci pe devoțiunea totală față de partidul comunist și acceptarea liderilor săi drept autorități supreme în ceea ce privește binele comunității”¹⁹.

Kligman vorbește despre o «feminizare» structurală a cetățenilor regimului socialist, prin poziția față de stat. „Din perspectiva statului paternalist, toți cetățenii, indiferent de sex, erau niște copii dependenți de el”²⁰. “Națiunea socialistă” nu accentua nici cetățenia, nici etnicitatea, ci construia o “dependență cvasi-familială” (pe care Verdery o numește

¹⁵ „Schimbarea esenței relației femeie-bărbat are soartă de izbândă numai în socialism, dar aceasta se realizează prin practica muncii creatoare – practica productivă și cea social-istorică – a ambelor categorii de populație” (Deliman, *op. cit.*, 86).

¹⁶ Deliman Ecaterina *op. cit.*, pag. 25.

¹⁷ Ibidem, pag. 24.

¹⁸ Nicolae Ceaușescu, „România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate”, București: Editura Politică, 1973, vol. 8, pag. 648

¹⁹ Fodor Éva, „Smiling Women and Fighting Men. The Gender of the Communist Subject in State Socialist Hungary”, *Gender & Society*, vol. 16, nr. 2, 2002, pag. 241.

²⁰ Kligman Gail, *op. cit.*, pag. 41.

“paternalism socialist”).

Mai mult decât atât, în cazul femeilor, “patriarhatul tradițional moștenit și cel nou, “de Stat”, ascuns sub aura ademenitoare a egalitarismului formalizat juridic și instituțional, au dezvoltat la femeie atitudini de subordonare față de autoritate, de dezinteres față de problemele vieții publice, [...] implicit și față de situația socială proprie și de concentrare preponderentă în jurul problemelor vieții de familie”²¹. Paradoxal, această omogenizare a spațiului și discursului public se transpune într-o accentuare a rolului reproductiv al femeilor: „Tipul ideal al femeii socialiste era un erou bifățetat, un Janus: un obiect desexualizat egal pe piața muncii cu contrapartea sa masculină (e. g. imaginea femeii tractoriste) și un obiect sexualizat în viața privată (e.g. imaginea mamei patrioate dornică să procreeze națiunea)”²².

Ceea ce inovează propaganda socialistă în acest domeniu este implantarea rolului feminin tradițional în mediul social. Această mutație permite, pe de o parte, redefinirea sa drept datorie socială, și nu opțiune personală intimă, pe de altă parte, facilitează intruziunea statului, care-și asumă prerogativa gestiunii acestui rol. „În spiritul documentelor de partid, rolul femeilor din România este conceput ca un tot unitar, realizat pe plan profesional, matern, familial, dar și în general uman. Pentru sincronizarea acestor multiple și specifice roluri ale femeii în contemporaneitatea românească se depun eforturi sistematice și constante”²³.

Imaginea generală, construită de propaganda și discursurile oficiale, este aceea că foarte adesea personajul masculin (soțul, iubitul, tatăl, partenerul) din acest scenariu este înlocuit de către stat: femeile fac copii pentru stat, ele își exprimă sentimentele fierbinți față de acesta, statul ocrotește femeile și copiii (nu și bărbații), femeile își pot împărți cu statul (foarte rar cu partenerul de viață) responsabilitățile gospodărești (alimentație, spălat, îngrijirea copiilor).

Postularea rolului multiplu al femeii – ea fiind creatoare de bunuri materiale și spirituale – rol ce se manifestă în familie și la scara întregii societăți, izvorăște din chintesența umanist-revoluționară, socialistă a activității practice-politice și teoretice a PCR [...] Femeile reprezintă un potențial de forțe deosebit de valoros al construcției socialismului și comunismului, puterea de muncă a populației feminine – mai mult de jumătate din locuitorii țării – integrându-se organic în rândurile oamenilor muncii de la orașe și sate²⁴.

²¹ Olteanu Cristina Liana, Elena-Simona Gheonea, Valentin Gheonea, *Femeile în România comunistă. Studii de istorie socială*, București: Politeia – SNSPA, 2003, pag. 12.

²² Magyari-Vincze Enikő, *op. cit.*, pag. 177.

²³ Gluvacov Ana, *Afirmarea femeii în viața societății. Dimensiuni și semnificații în România*, București: Editura Politică, 1975, pag. 33.

²⁴ Deliman Ecaterina *op. cit.*, pag. 8.

Dar această – aproape - „romanță în doi” între stat și femei ascunde, de fapt, realități dintre cele mai crude. Statul mai mult folosea, decât ocrotea femeile. În parte și datorită impunerii acestui rol feminin precis circumscris (de fapt, o mixtură de roluri adesea imposibil de conciliat în viața reală), emanciparea femeii, sub stindardul retoricii modernizatoare a regimului socialist a însemnat, în realitate, „o capturare a femeilor cu tot potențialul lor productiv și reproductiv de către stat”²⁵.

Una din cauzele care au subminat obiectivele emancipatoare ale proiectului socialist este aceea că, pe de o parte, „societatea comunistă a preluat din mers prejudecățile și stereotipiile societății patriarhale românești pre-comuniste”, iar, pe de altă parte, „intențiile modernizatoare ale statului comunist au însărcinat femeia cu o dublă povară, defeminizând-o în spațiul public prin anularea identității sale specifice și exploatându-i la maximum capacitățile femeiești în spațiul privat”²⁶.

Într-o primă fază, susține Zoe Petre, emanciparea femeii a fost instrumentul de destructurare a vieții private, în special a vieții de familie după tipicul mic burghez ante-comunist²⁷. Gail Kligman susține că „lichidarea proprietății private, inclusiv a condiției femeii ca proprietate privată, a fost fundamentală pentru succesul transformării «vechii ordini» și pentru distrugerea «habitusului» capitalist. În acest fel, familia [burgheză] tradițională trebuia să-și înceteze existența”²⁸. Cu atât mai mult cu cât „alterarea radicală a relațiilor sociale și a organizării structurilor vieții cotidiene a fost un obiectiv prioritar al strategiilor de dezvoltare promulgate de planificatorii comuniști”²⁹.

Concret, se pot remarca două ipostaze diferite ale imaginarului feminin construit de propaganda comunistă; femeia anilor '50 nu este aceeași cu femeia deceniului opt. Această translație corespunde, după cum pertinent remarcă V. Gheonea, „unei modificări a relației dintre statul comunist și cetățean în general. Comunismul «Epocii de aur» nu avea nevoie de

²⁵ Olteanu Cristina Liana, Elena-Simona Gheonea, Valentin Gheonea, *op. cit.*, pag. 143.

²⁶ *Ibidem*, pag. 12.

²⁷ Petre Zoe, „Promovarea femeii sau despre destructurarea sexului feminin”, în Lucian Boia, *Miturile comunismului românesc*, București: Nemira, 1998, pag. 259.

²⁸ Kligman Gail, *op. cit.*, pag. 14.

²⁹ *Ibidem*, pag. 32.

cetățeni înzestrați cu voință, ci de supuși a căror putere motrice și capacitate intelectuală erau puse complet în slujba statului”³⁰.

Propulsate forțat în spațiul public de retorica emancipatoare a regimului, evoluția femeilor în acest spațiu s-a făcut după reguli bine stabilite și după “modelul unic de comportament social proiectat de regim, format din două mari componente, expresia unui amestec de virtuți tradițional femeiești și tradițional bărbătești: stahanovism productiv și reproductiv inspirate de orgoliul sacrificiului în numele unui ideal, și «activism» și militantism politic partinic de sorginte masculină. Androgină prin definiție, noua strategie de promovare a femeii s-a dovedit a fi în dezavantajul ei, deoarece au fost solicitate numai trăsăturile psihologice prin excelență de supunere față de autoritate: dependență, ascultare, autosacrificiu, nevoia constantă a aprobării și «recompensării» acțiunilor sale”³¹.

Urmează apoi etapa “rechiziționării corpului feminin în beneficiul politicii de partid și de stat”, marcată de interzicerea avorturilor, menită să susțină politica pro-natalistă a regimului. Represiva politică demografică a presupus „violarea fără scrupul a vieții private și a intimității corpului feminin” odată cu „instrumentalizarea corpurilor și confiscarea politică a intimității cuplului”³².

Paradoxal, sexualitatea este exilată în tărâmul imoralității, al decadenței de factură occidentală. “Ca într-o excizie simbolică, singură mecanica procreatoare a sexului, controlabilă în vidul ei de libertate, de bucurie și de eros, rămânea accesibilă”. Prin urmare, “maternitatea stătită pe care «promovarea» femeii o impune ca model nu e mai puțin destructurantă decât masculinizarea pe care o cultivase etapa emancipării”³³.

Politica demografică a constituit, fără doar și poate, un mecanism de control direct și de intruziune a statului în aspectele cele mai intime ale relațiilor sociale. Rolul maternal al femeii se dovedește esențial pentru acest proiect. Femeia-mamă este simbol al națiunii-mame - colectivitate omogenă și omogenizatoare, o imagine construită în tonuri virginale, sublimate în cele mai ales sentimente. Cu alte cuvinte, „apartenența femeii la colectivitatea națională se

³⁰ Olteanu Cristina Liana, Elena-Simona Gheonea, Valentin Gheonea, *op. cit.*, pag. 143.

³¹ Olteanu Cristina Liana, Elena-Simona Gheonea, Valentin Gheonea, *op. cit.*, pag. 14.

³² Petre Zoe, *op. cit.*, pag. 34.

³³ *Ibidem*, pag. 270.

transpune în roluri sociale specifice și obligatorii. Femeile sunt reproducătoarele biologice, culturale și simbolice ale națiunii”³⁴.

Trădarea acestui rol se pedepsește cu o intensitate echivalentă cu cea a sentimentelor investite. „Funcția reproductivă este cea care trebuia să consacre femeia ca un agent al prosperității Statului. [...] Codificarea discursivă a funcției reproductive a femeii în termenii naționalismului reprezintă, de fapt, intersectarea a două planuri: cel ideologic prin conceptul de națiune socialistă cu cel politic, prin delimitarea suverană și independentă a statului român față de vecinul sovietic de la Răsărit”³⁵. Celebrul decret 770 din octombrie 1966 scoate în afara legii întreruperile de sarcină, proiectate drept „o acțiune antinațională și antisocialistă”; are loc ceea ce putem numi „diseminarea femeilor în patrioți și trădători de patrie”³⁶.

Prin urmare, corpul, cel feminin prin excelență, devine nimic mai mult decât „un vehicul prin intermediul căruia se urmărește realizarea unor scopuri «mai înalte» decât cele individuale”³⁷. Populația, în același timp „subiect și obiect al experimentării sociale, trebuia modelată, cu sau fără consimțământul propriu, pentru a deveni poporul socialist”³⁸.

Privite într-o perspectivă mai largă, aceste măsuri vorbesc de fapt despre interesele precise ale statului: sporirea numerică a națiunii și totodată a forței de muncă, printr-un control strict al corpului social.

Controlul exercitat asupra corpului, mai exact asupra corpurilor muncitorilor socialiști, constituia mai degrabă mijlocul prin care „planul” era transpus semnificativ în practica vieții de zi cu zi. Relația care a rezultat din intersectarea politicii statului cu factorii demografici a avut consecințe directe asupra familiei; ea a schimbat raporturile dintre sexe și rolurile lor și a evidențiat interesele, adesea contradictorii, ale statului și cetățenilor lui, în special pe cele ale femeilor³⁹.

„Într-o manieră care îmbină clandestinitatea și promiscuitatea, populația este îndemnată/constrânsă să procreeze la nesfârșit (familia model fiind considerată cea cu patru copii); în felul acesta, libidoul individual e pus în slujba biologiei colective a Partidului –

³⁴ Olteanu Cristina Liana, Elena-Simona Gheonea, Valentin Gheonea, *op. cit.*, pag. 28.

³⁵ Olteanu Cristina Liana, Elena-Simona Gheonea, Valentin Gheonea, *op. cit.*, pag. 29.

³⁶ *Ibidem*, pag. 31.

³⁷ Kligman Gail, *op. cit.*, pag. 14.

³⁸ *Ibidem*, pag. 22.

³⁹ *Ibidem*, pag. 32.

organism socio-molecular aspirând să cuprindă 23 de milioane de celule cuplate în metabolismul SSMD-ist⁴⁰.

Regimul comunist din România a fost, prin excelență, unul care a instrumentalizat și reificat corpul, în slujba intereselor de stat și de partid. Crunta politică demografică nu a fost decât un aspect al acestei instrumentalizări. După cum subliniază Olteanu, „defilările sportive pe stadioane”, „exaltarea succeselor gimnasticii românești, competițiile Daciada, pregătirea premilitară a tineretului” reprezintă „fragmente ale unei biopolitici, în sens foucauldian, a regimului comunist”⁴¹.

Acest concept de *biopolitică* se poate foarte bine aplica unei analize a strategiilor și politicilor regimului comunist. Miza acestui concept rezidă într-o transformare de substanță a noțiunii de suveranitate. După cum remarcă G. Agamben⁴², „atunci când, începând cu secolul al XVII-lea, cu nașterea științei polițienești, grija pentru viața și sănătatea subiecților primește un loc tot mai important în mecanismele și calculele statului, puterea suverană se transformă puțin câte puțin în ceea ce Foucault numește „bioputere”. Dreptul străvechi de a face să moară și a lăsa să trăiască cedează locul unei figuri inverse care definește biopolitica modernă, și care rezumă formula: a face să trăiască și a lăsa să moară”⁴³.

Ceea ce Foucault numește „medicină socială” ia naștere în decursul secolului al XVIII-lea, când starea de sănătate a populației - definită larg - devine de interes major pentru puterea politică. Cu alte cuvinte, „trăsăturile biologice ale unei populații devin elemente pertinente pentru o gestiune economică și este nevoie să se organizeze în jurul lor un dispozitiv care nu asigură numai supunerea lor, ci și sporirea constantă a utilității lor”⁴⁴.

În scopul punerii în practică a acestei „biopolitici”, se instituie „un control politico-medical asupra populației, încadrată cu o serie întreagă de prescripții care privesc nu numai boala, ci și formele generale ale existenței și comportamentului (alimentația și băutura, sexualitatea și fecunditatea, felul de a se îmbrăca, amenajarea-tip a locuinței)”⁴⁵. „Diversele

⁴⁰ Manolescu, in Cernat Paul, Ion Manolescu, Angelo Mitchievici, Ioan Stanomir, *În căutarea comunismului pierdut*, București: Editura Paralela 45, 2003, pag. 152.

⁴¹ Olteanu Cristina Liana, Elena-Simona Gheonea, Valentin Gheonea, *op. cit.*, pag. 141.

⁴² G. Agamben, *Ce qui reste d'Auschwitz*, Paris: Rivages, 1999: 106-7.

⁴³ Pandolfi Mariella, „«Moral entrepreneurs», souverainetés mouvantes et barbelés. Le bio-politique dans les Balkans postcommunistes”, *Antropologie et Sociétés*, vol. 26, nr. 1, 2002, pag. 39.

⁴⁴ Foucault Michel, *Biopolitică și medicină socială*, Cluj Napoca: Idea, 2003, pag. 59.

⁴⁵ *Ibidem*, pag. 63.

aparate de putere trebuie să ia în grijă «corpurile», nu pentru a cere pur și simplu de la ele serviciul sângelui sau pentru a le proteja împotriva dușmanilor, nici pur și simplu pentru a le pedepsi ori a extorca de la ele datorii, ci pentru a le ajuta, chiar constrânge la nevoie, să-și garanteze sănătatea. Imperativul de sănătate: datorie a fiecăruia și obiectiv general”⁴⁶.

După cum rezumă Pandolfi, „dacă legea clasică gândea în termeni de indivizi și societăți, iar disciplinele luau în considerare indivizii și corpurile lor, biopolitica raționează în termeni de populație, conceptualizând-o drept problemă biologică și politică”⁴⁷. Fără îndoială, proiectele de inginerie socială ale comunismului, modelarea propusă a populației („poporul”) pe baze raționale, tentativele de reglementare a tuturor instanțelor existenței umane, proiectele de omogenizare socială, impunerea unei morale socialiste care să guverneze comportamentul și gândirea subiecților, toate constituie elemente ale unei biopolitici a regimului comunist, care se construia înainte de toate pe principiul raționalității, tradus ca științificitate.

Controlul și monitorizarea strictă a corpului individual constituie o premisă a unei biopolitici care vizează corpul social în ansamblul lui. Cazul controalelor ginecologice obligatorii pentru femeile angajate este doar un exemplu. Ordinul din 1 octombrie 1982, referitor la normele de încadrare în muncă, prevedea că „examinarea clinică a femeilor va urmări și precizarea stării fiziologice (graviditate, alăptare) pentru stabilirea compatibilității cu locul de muncă solicitat”⁴⁸.

Dar biopolitica nu este doar constrictivă, ci, ca orice putere foucauldiană, constructivă. Obsesia regimului pentru sport și igienă ca garant al unei vieți sănătoase a individului, i. e. mai eficiente și utile, ipostaziază acest exercițiu pozitiv al puterii. În documentarul de epocă „Corpul femeii și mișcarea” (1969) ni se spune că „femeile care fac sport sunt sănătoase și bine dispuse, femeia modernă face sport!” un slogan care ar putea suna drept modernizator. Filmul concluzionează că „se cere de la femeie o frumusețe de tip nou, se cere o eleganță a mișcării, o frumusețe a corpului. Sănătatea și frumusețea sunt în mâinile tale”⁴⁹.

În propaganda comunistă, maternitatea este prezentată drept o condiție *sine qua non* a feminității; acolo unde figurile de stil și metaforele vegetale, cum este cazul de mai jos, nu

⁴⁶ *Ibidem*, pag. 57.

⁴⁷ Pandolfi Mariella, *op. cit.*, pag. 39.

⁴⁸ Olteanu Cristina Liana, Elena-Simona Gheonea, Valentin Gheonea, *op. cit.*, pag. 171.

⁴⁹ *Ibidem*, pag. 142. În mod ironic, unul din rezultatele politicii demografice crunte a fost alienarea femeilor de propria corporalitate.

funcționau suficient, se trecea la argumente medicale pseudo-științifice, care culminau cu ideea că împlinirea maternității este absolut necesară pentru sănătatea fizică și psihică a organismului femeii. (Merită remarcat că femeile erau fie „eșalonul fertil”, într-un limbaj de CAP, fie flori).

A avea copii, a trece prin procesul fiziologic al maternității constituie un fenomen firesc și absolut necesar pentru organismul tuturor femeilor, pentru evoluția normală a acestuia. Să privim un organism vegetal, un fir plăpând, de pildă, de garoafă; fără floarea care îi face și îi împlinește farmecul – expresie a „maternității vegetale” – firul de garoafă nu este decât ... o iarbă oarecare, ce nu și-a pus în valoare virtuțile sale organice. Același lucru se poate spune și despre organismul femeii, care fără actul maternității nu își valorifică virtuțile sale firești și nu și poate desăvârși nici chiar propria sa dezvoltare⁵⁰.

Cât privește problema avortului, aceasta era rapid „soluționată” prin apelul la logica marxistă. Avortul este o tară a societății inechitabile și decadente capitaliste, unde de fapt cele afectate sunt femeile sărace și defavorizate. Cele din clasele superioare au resursele de a-și cumpăra libertatea de alegere. „Dacă este adevărat că exercitarea de către femeie a dreptului de a hotărî asupra problemei câți copii și la ce interval să-i aibă este o expresie a libertății, tot atât de adevărat este că această libertate nu este absolută, ci istoric și socialmente condiționată”⁵¹.

Nici măcar nu este vorba de o libertate reală, câtă vreme adevărata libertate constă în a trăi într-o societate care-ți permite (ba chiar te obligă, am spune noi) să te îplinești ca femeie. „Avortul, ca și anticoncepționalele – diferite doar ca mod concret de soluționare a problemei – definesc, în fond, nu o libertate absolută, ci o «libertate» impusă adesea de înseși privațiunile sociale ale libertății”⁵².

Prin urmare, în locul unei „libertăți” impusă de privațiunile sociale, este preferabilă o „libertate” impusă de cea mai bună dintre societățile posibile. În nici un caz avortul nu reprezintă o soluție feministă. Să ne reamintim că problema femeii este una socială, nu biologică, iar războiul nu se dă între sexe, ci între clase. „Nici politica de control a nașterilor, nici anticoncepționalele nu trebuie și nu pot să fie acceptate drept soluții salvatoare în stare să lecuiască rănilor provocate de multiplele frustrări ale condiției femeii, soluții salvatoare într-o

⁵⁰ Costin Ștefănescu, în *Cartea fetelor*, București: Editura Politică, 1977, pag. 325.

⁵¹ Buzatu Stana, *Condiția femeii, dimensiune a progresului contemporan*, București: Editura Politică, 1979, pag. 307.

⁵² *Ibidem*, pag. 308.

societate incapabilă să asigure împlinirea personalității femeii, autonomia cuplului și a familiei însăși”⁵³.

Libertatea de a nu avea copii (și aici se reia atacul împotriva ideilor feministe occidentale) nu este nici soluția eliberării femeii, ci o simplă „diversiune menită să ascundă problemele reale și grave cu care se confruntă femeia și cuplul în formularea adevăratei lor «alegeri»”. Rezultă de aici că „lupta împotriva fatalității biologice prin apelul la anticoncepționale nu poate fi despărțită de lupta pentru revendicări mai profunde de ordin structural care să respingă de data aceasta fatalismul politic și ideologic, în cadrul acțiunii coerente de luptă pentru eliberarea socială”⁵⁴.

Într-un sistem de valori care face din maternitate suprema împlinire a femeii, un drept al fiecărei femei (desigur, cu excepția, ignorată, a celor care nu pot sau nu vor să aibă copii), transformarea sa în privilegiu nu este admisibilă. „Avortul, ca și anticoncepționalele exprimă nu numai și nu în primul rând libertatea alegerii maternității, ci și acea situație care face ca «maternitatea să fie un privilegiu – cultural și social, în timp ce pentru majoritatea femeilor este o posibilitate mai mult sau mai puțin acceptată cu resemnare»”⁵⁵. Avortul reprezintă „o gravă problemă socială” pentru că „după cum demonstrează statisticile, avorturile sunt practicate, în primul rând, în cazul femeilor care au deja copii și care nu mai pot să crească alții”⁵⁶. Evident, e vorba de statistici din țările capitaliste (Italia, Spania).

În fond, am putea spune că în interiorul logicii comuniste, așa cum se conturează aceasta, avortul este într-adevăr indezirabil, pentru că este inutil. Maternitatea nu este numai suprema împlinire a femeii într-o societate în care totul s-a reșezat pe baze noi, corecte, ideale, ci chiar o precondiție a stării ei optime de sănătate (cu atât mai crudă ironia mortalității materne în România comunistă!).

Mai mult chiar, este vorba de o dublă împlinire: nu doar față de propria condiție de femeie, ci și o satisfacere a rolului său social. Logica răsturnată și pervertită a comunismului putea chiar să pună satisfacția socială deasupra oricărei satisfacții umane a maternității, fapt posibil acolo unde viața privată a individului era totalmente golită de sens. Afecțiunea

⁵³ *Ibidem*, pag. 202.

⁵⁴ Buzatu Stana, *op. cit.*, pag. 203.

⁵⁵ *Ibidem*, pag. 204, citând-o pe Chiara Saraceno.

⁵⁶ *Ibidem*, pag. 204.

conjugală, dragostea de copii, sentimentul aderenței la o familie, toate erau rechiziționate de către stat și re-codate conform intereselor sale.

Reproducerea națiunii înseamnă revigorarea ei; socialismul, ca proiect politic, se împletește simbiotic cu proiectul naționalist. O națiune socialistă viguroasă este una cu un potențial sporit de muncă, pus în slujba construcției unei noi ordini sociale și politice. În plus, reproducerea *in micro* a acestui potențial semnifică reproducerea la scară largă a „națiunii socialiste”; proiectul socialist este unul prin excelență prospectiv, interesat de un „viitor luminos”, care trebuie fundamentat și asigurat (cu orice preț) în prezent, ca garanție a consolidării „societății socialiste multilateral dezvoltate”. „Obsesia eugeniei, a mulțimii de tineri sănătoși reproducându-se controlat, ca într-o fermă de iepuri, poate fi detectată în armătura societății socialiste multilateral dezvoltate. Socialismul, și acesta este mesajul transmis fără echivoc, nu își poate permite cultivarea tristeții. Thanaticul e expulzat din ordinea lumii și ceea ce supraviețuiește e cultul nucleului de bază al societății, familia”⁵⁷.

În fapt, toate aceste aspecte sunt ingredientele uneia și aceleiași prescripții, formulate în limbajul specific, care recomandă „acordarea unei atenții mai mari întăririi familiei, nucleul de bază al societății, creșterii natalității și menținerii unei structuri de vârstă a populației, menținerii vigoriei și tinereții poporului nostru, îngrijirii poporului și educării copiilor, a tinerelor generații, care reprezintă viitorul națiunii noastre socialiste”⁵⁸.

În concluzie, „eliberarea femeilor, intens mediatizată de regimul comunist român, a fost, în realitate, o încercare de scoatere a acestora din adormirea vieții private și punerea lor în slujba productivă a statului. Regimul a dorit scoaterea femeilor de sub autoritatea tradițională a bărbatului și plasarea lor sub autoritatea nu mai puțin patriarhală a unui stat paternalist, care le acorda femeilor drepturi și le trasa îndatoriri”⁵⁹.

Tocmai acest aspect, consider eu, nu trebuie pierdut din vedere: că relația specială dintre statul socialist și „fiicele” sale era de fapt doar o funcție a evoluției intereselor acestui stat, nu a modificării poziției și statutului femeilor în cadrul societății socialiste. Emanciparea trebuie să fie un proces spontan, de jos în sus, care să reflecte nevoile și dorințele grupului respectiv, nu o politică de stat, impusă adesea în contra voinței celor vizați. Emanciparea

⁵⁷ Stanomir, in Cernat Paul, Ion Manolescu, Angelo Mitchievici, Ioan Stanomir, *op. cit.*, pag. 272.

⁵⁸ “Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre communism”, *Congresul al XI-lea al PCR*, București: Editura Politică, 1975: 645, in Stanomir, in Cernat Paul, Ion Manolescu, Angelo Mitchievici, Ioan Stanomir, *op. cit.*, pag. 272.

⁵⁹ Olteanu Cristina Liana, Elena-Simona Gheonea, Valentin Gheonea, *op. cit.*, pag. 143.

femeilor ca unul din pilonii proiectului modernizator al socialismului a fost, deci, o amară deluzie (chiar dacă mai există voci care să susțină contrariul). „Ceea ce s-ar putea considera a fi câștigul femeilor, privit în contextul său mai larg, a fost devaluat de către implicațiile întregii politici socialiste. Până la urmă, sensul lui s-a legat strâns de trăirile personale ale condiției de cetățean femeie în România. În speță, de experiențele politicii pronataliste severe, de povara multiplelor responsabilități resimțită într-o economie de penurie, de perceperea de sine ca individ dependent de, recunoscător față de și proprietatea "Națiunii" și "Statului"⁶⁰.

Concluzii

Socialismul, ca proiect modernizator și reformator, a marșat intensiv pe emanciparea femeilor, văzută drept congruentă și implicită transformării din temelii a vechii ordini sociale. În realitate, presupusa emancipare nu a fost decât instrumentul prin care s-a realizat pe de o parte, diluarea ordinii anterioare, pe de alta construirea și consolidarea noii societăți socialiste.

Demersul reformator discursiv s-a soldat cu o punere în mișcare de amploare a mecanismului propagandistic, vizibilă mai ales în anii '70. Ideea de bază a producțiilor „feministe”, preocupate explicit de „problema femeii”, apărute în această perioadă era aceea că condiția femeii într-o societate este determinată de caracterul relațiilor de producție dominante, cu urmarea că soluția rezidă doar în modificarea structurală a mecanismelor vechii ordini economice și politice. Era limpede că problema femeii are o natură prin excelență socială, și nu biologică.

„Emanciparea” femeilor, în realitate, s-a instituit, inevitabil, prin restructurarea ordinii și a rolurilor de gen tradiționale. Putem spune că, apropiindu-și prerogative aferente genului masculin, statul paternalist a subminat forța patriarhatului masculin privat, procedând la o omogenizare a rolurilor de gen și la diluarea noțiunii de gen în favoarea unei concepții a „cetățeanului comunist” a-genizat. Asistăm, discursiv, cel puțin, la negarea identității de gen tradiționale în favoarea unei identități uni-sex a individului implicat plenar în noile prefaceri, fenomen având ca finalitate declarată o omogenizare a subiecților comuniști.

Re-codarea și instrumentalizarea rolului maternal al femeii implică o reconceptualizare a noțiunii de feminitate, în acord cu preceptele „emancipării” feminine. Propaganda oficială, intrată în funcțiune pentru diseminarea noilor viziuni și concepții miza foarte mult pe critica

⁶⁰ Magyari-Vincze Enikő, *op. cit.*, pag. 85-6.

feminității occidentale, redusă la seducție și imoralitate. Feminitatea de construcție occidentală, a femeii consumatoare de cosmetice, preocupată de propria-i imagine, nu de prefacerile politico-sociale ale epocii sale, nu este decât expresia „existenței alienate a femeii”, o tentativă de depolitizare a ei.

Prin contrast, femeia societății socialiste se definește prioritar prin condiția sa politică novatoare, conștiința publică avansată și rolurile aferente. Noua feminitate se revendică din însăși condiția emancipată a femeii socialiste. Cu toate acestea, feminitatea socialistă nu renunță la caracteristicile tradiționale (delicatețe, gingășie, frumusețe, îngrijire), fără însă a face din acestea un scop în sine.

În propaganda comunistă, maternitatea este prezentată drept o condiție *sine qua non* a feminității, susținută chiar cu argumente medicale pseudo-științifice, care culminau cu ideea că împlinirea maternității este absolut necesară pentru sănătatea fizică și psihică a organismului femeii. Prin urmare, avortul este într-adevăr indezirabil, pentru că este inutil. Maternitatea nu este numai suprema împlinire a femeii într-o societate în care totul s-a reșezat pe baze noi, corecte, ideale, ci chiar o precondiție a stării ei optime de sănătate. Mai mult chiar, este vorba de o dublă împlinire: nu doar față de propria condiție de femeie, ci și o satisfacere a rolului său social. În nici un caz avortul nu reprezintă o soluție feministă, câtă vreme problema femeii este una socială, nu biologică, iar adevăratul conflict este cel dintre clase, nu dintre sexe.

În realitate, condiția feminină în comunism a fost departe de idealismul viziunii promulgate de regim. Dificultățile existenței cotidiene reale au modificat brutal ierarhia de valori a indivizilor, în defavoarea construcției identității de gen și a trăirii unei sexualități firești.

Statul ocrotea familia, mai cu seamă „nucleul” său reproductiv: femeia și copiii. Dincolo însă de retorica oficială, relația specială dintre statul socialist și „fiicele” sale era de fapt doar o funcție a evoluției intereselor acestui stat (sporirea numerică a națiunii și totodată a forței de muncă, printr-un control strict al corpului social), nu a modificării poziției și statutului femeilor în cadrul societății socialiste. În concluzie, putem spune că „feminismul” socialist a dat o nouă interpretare, extrem de cinică, sloganului „ceea ce e personal e politic” (*personal is political*), înțelegând prin aceasta golirea de sens a vieții private și intruziunea justificată a statului în intimitatea supușilor săi: a cuplurilor, a familiilor, și, mai grav, a corpurilor feminine.

“Delegitimarea ‘națiunii socialiste’ ca sistem de integrare, precum și a ordinii morale construite în jurul ideii de ‘societate egalitară’ – consideră Enikő Magyari-Vincze - a declanșat anumite procese de restructurare și redefinire a vieții cotidiene”, vizând “redistribuirea spațiilor sociale între genuri, grupuri etnice, grupuri profesionale; redefinirea colectivităților imaginare; recreionarea identităților individuale și colective; reinterpretarea solidarității sociale”⁶¹. Fără îndoială, aceste procese de restructurare și reinterpretare a ordinii sociale, concomitent cu cea politică, plătesc încă tribut perioadei anterioare. Diseminarea unei viziuni specifice despre lume, prin mijloacele unei propagande agresive și insidioase, precum și consecințele practice ale acestui proces asupra vieții și mentalității cotidiene, se resimt, fără îndoială, la subiecții noii ordini politice democratice. Re-conceptualizarea noțiunii de viață privată, intangibilă în fața intruziunii puterii de stat, este un proces încă în derulare, fără o finalitate previzibilă.

⁶¹ Magyari-Vincze Enikő (1997) „Regimurile de gen și cetățenia femeilor”, în Ghizela Cosma, Enikő Magyari-Vincze, Ovidiu Pecican, *Prezențe feminine. Studii despre femei în România*, Cluj Napoca: Editura Fundației Desire, 1997, pag. 112.